

Ομάδα Εργασίας Αθανασίου Αλεξανδρίδη

Νίκου Τζαβάρα

Η Σαγήνη στον Nietzsche

*Σαγήνη μεταξύ του απολλώνιου και του διονυσιακού
στοιχείου*

Χρυσή Γιαννουλάκη

Θα προσπαθήσω σύντομα να δείξω γιατί ως ψυχαναλυτές μας αφορά το νιτσεικό έργο και, ειδικότερα, η σαγήνη μεταξύ του απολλώνιου και του διονυσιακού στοιχείου, έχοντας ως αφετηρία τα παρακάτω κλινικά ερωτήματα: Η δυσάρεστη εμπειρία παράλυσης της αναλυτικής διεργασίας, θανατηφόρου εναγκαλισμού στη ναρκισσιστική δυάδα με τις συνοδές ποιότητες της αρχαϊκής εξιδανίκευσης και παντοδυναμίας μπορεί και πως να γίνει αντιληπτή με όρους σαγήνης; Η σαγήνη μπορεί να αποτελέσει μέρος μιας δημιουργικής διεργασίας στην ανάλυση ή είναι απαραίτητος τμήμα μιας καταστροφικής διεργασίας και ποια η σχέση της με την κίνηση ανάμεσα στο Ασυνείδητο και το Συνείδητο, η οποία επιζητείται για την πρόοδο μιας αναλυτικής διεργασίας;

Όπως και ο Freud που δεν μπόρεσε ποτέ να περιοριστεί στο πλαίσιο ενός ενορμητικού μονισμού, ο Nietzsche δανείζεται τους όρους απολλώνιο και διονυσιακό για να χαρακτηρίσει τις δυο τάσεις που συγκρούονται στον άνθρωπο: «Θα μπορούσαμε να πούμε για τον Απόλλωνα ότι σ' αυτόν εκφράζεται με τον πιο υπέροχο τρόπο η αδιάρρηκτη εμπιστοσύνη στην αρχή της εξατομίκευσης» (Nietzsche, 1872, σελ.55)- κρατείστε τη λέξη εξατομίκευση. Ο Απόλλωνας είναι ο Θεός της μορφής και εκφράζει τη χαρούμενη αναγκαιότητα της εμπειρίας

του ονείρου: «Το εσώτερο Είναι μας, το κοινό υπόβαθρό μας, βιώνει τα όνειρα με βαθιά απόλαυση και χαρούμενη αναγκαιότητα. Αυτή τη χαρούμενη αναγκαιότητα της εμπειρίας του ονείρου την εξέφρασαν οι Έλληνες με τον Απόλλωνα τους» (Nietzsche, 1872)- κρατείστε τη λέξη χαρούμενη.

Τη χαρά αυτή την εκφράζει ο Νίτσε στο παρακάτω απόσπασμα από το *ιδε ο άνθρωπος* (σελ. 117) όπου μιλάει για την εμπειρία του της έμπνευσής του: «Αν έχει κανείς μέσα του έστω και στο ελάχιστο κατάλοιπο δεισιδαιμονίας, δύσκολα μπορεί να απορρίψει την ιδέα ότι δεν είναι απλή ενσάρκωση, απλό φερέφωνο, απλό μέσο πανίσχυρων δυνάμεων... βρίσκεται κανείς έξω από τον εαυτό του, νιώθει αναρίθμητα λεπτά ρίγη και το δέρμα του να τρέμει ως τις άκρες των δακτύλων του».

Μοιάζει σαν ψυχωτικό βίωμα απώλειας των ορίων του εαυτού και επιρροής από έξω αλλά δεν είναι- το συνοδό συναίσθημα της ευτυχίας το διαφοροποιεί σαφώς. «Είναι μια βαθιά ευτυχία μέσα στην οποία ακόμη και το πιο οδυνηρό και σκοτεινό δεν φαίνεται να είναι αντίθετο, αλλά μάλλον εξαρτημένο, κάτι που έχει προκληθεί, ένα απαραίτητο χρώμα μέσα σε τούτη την υπεραφθονία φωτός...». Όμως ο Nietzsche λειτουργεί μέσα στην αρχή της πραγματικότητας καθώς συμπληρώνει «Δεν αμφιβάλλω καθόλου πως πρέπει κανείς να γυρίσει χιλιάδες χρόνια πίσω για να βρει κάποιον που θα μπορούσε να πει “είναι και δική μου εμπειρία”». Παρότι η ναρκισσιστική διάσταση δεν λείπει: «Όλα αυτά γίνονται άθελα στον ανώτατο βαθμό αλλά και σαν μια θύελλα ενός αισθήματος ελευθερίας, απολυτότητας, δύναμης, θεϊκότητας».

Αλλά δείτε τη Σαγήνη που ασκείται από τη γλώσσα, τον απολλώνιο λόγο: «Το πιο αξιοσημείωτο είναι ο αθέλητος χαρακτήρας της εικόνας, της μεταφοράς... Θα έλεγε κανείς για να θυμίσω τα λόγια του Ζαρατούστρα πως τα πράγματα έρχονται και προσφέρονται μόνα τους για να χρησιμέψουν σαν μεταφορές. “Εδώ ανοίγονται σε σένα οι λέξεις

και οι σκευοθήκες λέξεων κάθε Είναι. Εδώ κάθε Είναι θέλει να γίνει λέξη, κάθε γίνεσθαι θέλει να μάθει από σένα να μιλάει”. Αυτή είναι η εμπειρία μου για την έμπνευση». Κάθε Είναι θέλει να γίνει λέξη. Το Είναι σαγηνεύεται από τη λέξη, από τη μορφή. Η αρχή της εξατομίκευσης.

Αλλά ο Nietzsche και ο Ζαρατούστρα είναι χορευτής· έτσι συνεχίζει (σελ. 123-124): «Πριν από τον Ζαρατούστρα, δεν υπάρχει σοφία, διερεύνηση της ψυχής, τέχνη του λόγου. Ό,τι είναι πιο κοντινό και πιο καθημερινό μιλάει εδώ για ανήκουστα πράγματα. Αποφθέγματα που τρέμουν από πάθος, ευγλωττία που έχει γίνει μουσική, αστραπές που έχουν ριχτεί εκ των προτέρων σε ανεξιχνίαστα ακόμη μέλλοντα. Η πιο μεγάλη ικανότητα για μεταφορές που υπήρξε μέχρι σήμερα φαίνεται φτωχή και παιδιάστικη αν συγκριθεί με τούτη την επιστροφή της γλώσσας στη φύση της μεταφορικής γλώσσας. Αυτή όμως είναι η ίδια η ιδέα του Διόνυσου, λέει ο ίδιος, υποστηρίζοντας και την αντίστροφη Σαγήνη που ασκείται από τη μουσική, το Διονυσιακό στοιχείο: η γλώσσα που θέλει να επιστρέψει στη μουσική.

«Ο Ζαρατούστρα νιώθει μέσα σ’ αυτό τον ευρύ χώρο, σ’ αυτή τη δυνατότητα να προσεγγίζει τα πιο αντιφατικά πράγματα... “Η ψυχή που είναι, αυτή που βυθίζεται στο γίνεσθαι... αυτή που φεύγει από τον εαυτό της, που τον ξαναπιάνει σε πλατύτερους κύκλους, η πιο σοφή ψυχή, την οποία παροτρύνει η τρέλα με τον γλυκύτερο τρόπο”»... Η ουσία του Διονυσιακού γίνεται αντιληπτή μέσω της αναλογίας της μέθης, «στη φρίκη και την ηδονική έκσταση που βγαίνει μέσα από το ενδότερο βάθος του ανθρώπου, και μάλιστα της φύσης, όταν καταρρέει η αρχή της εξατομίκευσης» (Nietzsche, 1872, σελ.55). «Ο Απόλλωνας δεν μπορούσε να ζήσει χωρίς τον Διόνυσο! Σε τελευταία ανάλυση, το “τιτανικό” και το “βάρβαρο” ήταν εξίσου επιτακτική αναγκαιότητα με το απολλώνιο! »(Nietzsche, 1872, σελ.71).

Μια επιπρόσθετη σαγήνη ασκείται στην αναλυτική διαδικασία από την ίδια την εκφορά του λόγου του αναλυτή. Ο χορός, η σύνθεση των δυο (ενστίκτων; λόγων; τάσεων;), του απολλώνιου και του διονυσιακού, είναι πάντα παρών· για παράδειγμα, όταν ο Nietzsche γράφει ότι ο ζοφερός κόσμος της Ιλιάδας, δείχνει πιο απαλός, πιο ήπιος, πιο θερμός μέσω της “έντεχνης απάτης” του Ομήρου: «Δίχως το χέρι του Ομήρου για προστάτη κι οδηγό μας, αν κάνουμε ένα βήμα πίσω, και γυρίσουμε στην προ-ομηρική εποχή, τότε τι αντικρύζουμε; Μόνο νύχτα και τρόμο, πλάσματα μιας φαντασίας εξοικειωμένης στη φρίκη!» (Nietzsche, 1872, σελ.103). Παρομοίως, ο ρυθμός της ομιλίας του αναλυτή, η τονικότητα των λέξεών του, οφείλουν να είναι τέτοιες που να διασφαλίζουν την αποδοχή της γλώσσας του από τον αναλυόμενο, να τον σαγηνεύσουν λοιπόν όπως η γλώσσα του Ομήρου για να μπορεί να αντέξει τις «τρομακτικές και τις λεγόμενες απάνθρωπες πλευρές του (ανθρώπου) που σύμφωνα με τον Nietzsche, είναι, πιθανότατα, το γόνιμο έδαφος κάθε ανθρωπισμού του, απ’ το οποίο, αποκλειστικά, ανθίζουν η ορμή, οι πράξεις και τα έργα του» (Nietzsche, 1872, σελ. 101).

Ο Νίτσε μας προσέφερε έναν μοναδικό, απίστευτα σαγηνευτικό, χορό αυτών των δυο ανθρώπινων ορμών. Ταγκό ή βαλς, όπως και να τον δούμε αυτό το χώρο, περισσότερο απολλώνιο ή περισσότερο διονυσιακό, το βέβαιο είναι ότι σαγήνευσε όλες τις επόμενες γενεές στοχαστών, όπως μας τόνισε και ο κ. Αλεξανδρίδης στην ομιλία του- σαγήνευσε κι εμάς που τον διαβάζουμε τρία χρόνια τώρα.

Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας...